

บัว ๔ เหล่า หรือ บัว ๓ เหล่า

อาจารย์ชำนาญ เกิดช่อ
อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

บัว ๔ เหล่า เราท่านได้ยินมานานแล้ว เนื่องจากเป็นเนื้อหาตอนหนึ่งของพุทธประวัติ พระเถระเถรชื่อบุสกุบาสีกาก็สอนกันบอกกันต่อๆ กันมา เปรียบเทียบบุคคล ๔ จำพวกบรรดามีในโลกนี้ว่า ล้วนเป็นไปในจำพวกบัว ๔ เหล่า ไม่ประเภทใดก็ประเภทหนึ่ง บางท่านอาจอ้างว่าเป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้า แต่ที่มาที่ไปของเรื่องเป็นอย่างไร หลายท่านอาจไม่ทราบ หลายท่านอาจให้คำตอบได้ว่า เนื้อหาอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มนั้นเล่มนี้ แต่แท้จริงแล้วเนื้อหาเป็นอย่างไรกันแน่ ผู้เขียนขออาสาแนะนำพาท่านผู้อ่านท่องเที่ยวค้นหาข้อเท็จจริงไปตามเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา (ฝ่ายเถรวาท) ดังจะกล่าวต่อไปนี้

บัว ๔ เหล่า หรือ ๓ เหล่า

ต้นเรื่องเกี่ยวกับบัว ๔ เหล่า หรือ ๓ เหล่า มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๔ พระวินัยปิฎก มหารวรรค มหาขันธกะ ตอนว่าด้วยคำทูลอาราธนาของท้าวมหาพรหม(พรหมยาจนกถา) เนื้อความว่า พระผู้มีพระภาคทรงรับคำทูลอาราธนาของพรหมแล้วทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายว่ามีกิเลสหนาบางต่างกัน บางพวกสอนง่าย บางพวกสอนยาก โดยทรงเห็นเป็นอุปมาอุปไมยว่า

“เหมือนในกออุบล กอปทุม หรือกอบุณฑริก (๑) ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ (๒) ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่เสมอน้ำ (๓) ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นพ้นน้ำ ไม่แต่น้ำ”^๑

^๑ บาลีว่า เสยยถาปิ นาม อุปฺปลินฺยํ วา ปทุมฺมินฺยํ วา ปุณฺฑริกฺกนิยํ วา (๑) อปฺเปกฺกจฺจานิ อุปฺปฺลานิ วา ปทุมฺมานิ วา ปุณฺฑริกฺกานิ วา อุทฺเท ชาตานิ อุทฺเท สํวฑฺฒานิ อุทฺกานุกฺคตานิ อนฺโต นิมุคฺคโปสีนํ, (๒) อปฺเปกฺกจฺจานิ อุปฺปฺลานิ วา ปทุมฺมานิ วา ปุณฺฑริกฺกานิ วา อุทฺเท ชาตานิ อุทฺเท สํวฑฺฒานิ สโมทกํ จิตฺตานิ, (๓) อปฺเปกฺกจฺจานิ อุปฺปฺลานิ ปทุมฺมานิ วา ปุณฺฑริกฺกานิ วา อุทฺเท ชาตานิ อุทฺเท สํวฑฺฒานิ อุทฺกํ อจฺจุคฺคมฺม จิตฺตานิ อนฺุปลิตตานิ อุทฺเทเน..., ดูใน วิ.ม.(บาลี) ๔/๙/๗.

ความเช่นเดียวกันนี้มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอีก ๖ เล่ม คือ เล่มที่ ๑๐ พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค^๒, เล่มที่ ๑๒ พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก^๓, เล่มที่ ๑๓ พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก^๔, เล่มที่ ๑๕ พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค^๕, เล่มที่ ๒๙ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส^๖, เล่มที่ ๓๐ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส^๗ ในแต่ละเล่มกล่าวถึงตัวละครต่างกัน ส่วนเนื้อหาหลักเหมือนกันทุกอย่าง

ในพระไตรปิฎกทั้งหมดนี้ ดอกบัวมีเพียง ๓ เหล่า คือ (๑) จมอยู่ในน้ำ (๒) เสมอน้ำ (๓) พ้นน้ำ แล้วบัว ๔ เหล่ามาจากไหน บุคคล ๔ จำพวก คือ (๑) อุกขมฤตัญญู (๒) วิปจิตัญญู (๓) เนยยะ (๔) ปทปรมะ มาจากไหน

เปิดอรรถกถาแก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๔ (ต้นเรื่อง) มี ๓ เหล่า ไม่มีเหล่าที่ ๔ และบุคคลทั้ง ๔ จำพวก

เปิดอรรถกถาแก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ พบว่า ท่านกล่าวดอกบัวเหล่าที่ ๔ และบุคคลทั้ง ๔ จำพวกเปรียบเทียบไว้ ดังเนื้อความว่า

“บรรดาบัว ๔ เหล่า (๑) บัวเหล่าที่พ้นน้ำ รอสัมผัสแสงอาทิตย์แล้วจะบานในวันนี้ (๒) บัวเหล่าที่อยู่เสมอน้ำ จะบานในวันพรุ่งนี้ (๓) บัวเหล่าที่จมอยู่ในน้ำ จะบานในวันที่ ๓ (๔) บัวเหล่าที่มีโรคเป็นต้นที่ยังจมน้ำ จะไม่บาน ทั้งเป็นอาหารของปลาและเต่า (ข้อสุดท้ายนี้) ท่านไม่ได้กล่าวไว้ในพระบาลี (แต่) ควรนำมากล่าวไว้ด้วย แล้วควรเปรียบบัว ๔ เหล่านี้กับบุคคล ๔ จำพวกคือ (๑) อุกขมฤตัญญู (๒) วิปจิตัญญู (๓) เนยยะ (๔) ปทปรมะ”^๘

อรรถกถาแก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒^๙ และ ๑๕^{๑๐} กล่าวไว้เหมือนเล่มที่ ๑๐

^๒ ดูใน ที.ม.(บาลี) ๑๐/๖๙/๒๑.

^๓ ดูใน ม.ม.(บาลี) ๑๒/๒๘๓/๑๔๒.

^๔ ดูใน ม.ม.(บาลี) ๑๓/๓๓๙/๑๘๕.

^๕ ดูใน ส.ส.(บาลี) ๑๕/๑๗๒/๑๐๒.

^๖ ดูใน ขุ.ม.(บาลี) ๒๙/๑๕๖/๑๘๒.

^๗ ดูใน ขุ.จ.(บาลี) ๓๐/๘๕/๑๑๗.

^๘ บาลีว่า ตตถ ยานิ อจจุคคมม จิตานิ, ตานิ สุริยรสสมิสมผลส อากมยมานานิ จิตานิ อชช ปุพฺพนานิ ฯ ยานิ สโมทกํ จิตานิ, ตานิ เสว ปุพฺพนานิ ฯ ยานิ อุทกานุคฺคตานิ อนฺโตอุทกโปสนิ, ตานิ ตตฺยทิวเส ปุพฺพนานิ ฯ อุทกา ปน อนุคฺคตานิ อณฺณานิปิ สโรคฺอุปฺปลาทีนํ นาม อตฺถิ, ยานิ เนว ปุพฺผิสฺสนติ, มจฺจกจฺจปฺกขาเนว ภาวิสฺสนติ, ตานิ ปาฬิ นารุพฺพานิ ฯ อหริตฺวา ปน ทีเปตพฺพานิตี ทิปิตานิ, ยเถว ทิ ตานิ จตฺพพิธานิ ปุพฺผานิ, เอวเมว อุกฺขมฺฤตัญญู, วิปจิตัญญู, เนยโย, ปทปฺโรเมติ จตฺตารो บุคฺคลา, ดูใน ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๖๙/๓๘.

^๙ ดูใน ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๘๓/๕๔.

^{๑๐} ดูใน ส.ส.อ.(บาลี) ๑/๑๗๒/๑๑๗.

อรรถกถาแก้พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓, ๒๙ และ ๓๐ ไม่ได้กล่าวไว้

เมื่อค้นคว้าในฎีกาคู ก็มีกล่าวไว้ในสารัตถทีปนิฎีกาเล่มที่ ๓^{๑๑} และวชิรพุทธิฎีกา^{๑๒} ซึ่งแก้ อรรถกถาที่แก้พระไตรปิฎกเล่มที่ ๔ พระวินัยปิฎก มหาวรรคอีกที เนื้อหาเหมือนในอรรถกถาที่แก้ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐, ๑๒ และ ๑๕ ที่กล่าวแล้ว

ดอกบัว ๓ เหล่าจึงมีปรากฏเฉพาะในพระไตรปิฎก ดอกบัว ๔ เหล่ามีปรากฏเฉพาะในอรรถกถา และฎีกา

ต่อไปมาดูความหมายของบุคคล ๔ จำพวกกันต่อ

บุคคล ๔ จำพวกที่กล่าวมาแล้วนั้น นอกจากมีปรากฏในอรรถกถาและฎีกาดังกล่าวแล้ว มีกล่าวไว้ต่างหาก ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๑ อังคุดตรนิกาย จตุกกนิบาต ความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก บุคคล ๔ จำพวกไหนบ้าง คือ ๑) อุกขมฤตัตถุญ (ผู้เข้าใจได้ฉับพลัน) ๒) วิปจิตัตถุญ (ผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ) ๓) เนยยะ (ผู้ที่พอจะแนะนำได้) ๔) ปทปรมะ (ผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทคือพยัญชนะ) ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก”^{๑๓}

และในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ พระอภิธรรมปิฎก บุคคลบัญญัติ มีกล่าวอธิบายไว้ด้วยว่า

“(๑) บุคคลผู้เป็นอุกขมฤตัตถุญ คือ บุคคลที่บรรลुरुธรรมพร้อมกันกับเวลาที่ท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง (๒) บุคคลผู้เป็นวิปจิตัตถุญ คือ บุคคลที่เมื่อเขาอธิบายเนื้อความแห่งภาสิตโดยย่อให้พิสดารจึงบรรลुरुธรรม (๓) บุคคลผู้เป็นเนยยะ คือ บุคคลที่บรรลुरुธรรมโดยลำดับอย่างนี้ คือ โดยการแสดง ถาม มนสิการ โดยแยบคาย การเสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้กัลยาณมิตร (๔) บุคคลผู้เป็นปทปรมะ คือ บุคคลที่ฟังก็มาก กล่าวก็มาก ทรงจำก็มาก บอกสอนก็มาก แต่ไม่ได้บรรลुरुธรรมในชาตินั้น”^{๑๔}

^{๑๑} ดูใน สารัตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๙/๙๗.

^{๑๒} ดูใน วชิร.ฎีกา (บาลี) -/๙/๒๕๐.

^{๑๓} บาลีว่า จตตารโธเม ภิกขเว ปุคฺคลา สนฺโต สวิขมาณา โลกสมฺมึ. กตเม จตตารโ อุกฺขมฤตัตถุญ วิปจิตัตถุญ เนยโย ปทปฺรโม อิม โข ภิกขเว จตตารโ ปุคฺคลา สนฺโต สวิขมาณา โลกสมฺมินฺติ, ดูใน อง.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๑๓๓/๙๕.

^{๑๔} บาลีว่า กตโม จ ปุคฺคโล อุกฺขมฤตัตถุญ ? ยสฺส ปุคฺคลสฺส สห อุทาหฺมฺเวลาเย ฐมฺมาภิสฺมโย โหติ อยฺ วุจฺจติ ปุคฺคโล “อุกฺขมฤตัตถุญ”. กตโม จ ปุคฺคโล วิปจิตัตถุญ ? ยสฺส ปุคฺคลสฺส สฺสชิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตถาเรณ อตเถ วิภิชฺยมาเน ฐมฺมาภิสฺมโย โหติ อยฺ วุจฺจติ ปุคฺคโล “วิปจิตัตถุญ”. กตโม จ ปุคฺคโล เนยโย ? ยสฺส ปุคฺคลสฺส อุทเทสโต ปริปุจฺจโต โยนิโส มนสิกรโธเต กลยาณมิตฺเต เสวโต ภาโต ปยิริปาสโต เอวํ อนุปุพฺเพเน ฐมฺมาภิสฺมโย โหติ อยฺ วุจฺจติ ปุคฺคโล “เนยโย”. กตโม จ ปุคฺคโล ปทปฺรโม ? ยสฺส ปุคฺคลสฺส พหุมฺปิ สฺมฺนโต พหุมฺปิ ภณฺโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ฐมฺมาภิสฺมโย โหติ อยฺ วุจฺจติ ปุคฺคโล “ปทปฺรโม, ดูใน อภิ.ปุ.(บาลี) ๓๖/๑๔๘-๑๕๑/๙๒.

ในอรรถกถาแก้พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ และอรรถกถาเล่มอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันนี้

ที่ต้องยกมากล่าว เพราะปัจจุบันเกิดความเข้าใจผิดไปว่า บุคคลจำพวกที่ ๔ คือ ปทปรมะ หมายถึงบุคคลที่โง่ เหลา

ที่จริงไม่ใช่ !

บุคคลทั้ง ๔ จำพวกนี้ หมายถึงบุคคลระดับสูงในสังคมมนุษย์ เป็นผู้ที่ปัญญามากตามลำดับต่างหาก คือ

อุคฆฏิตัญญู เป็นจำพวกที่มีปัญญามากที่สุด สามารถบรรลุธรรมได้ทันทีที่ได้ฟังเพียงหัวข้อธรรม
วิปจิตัญญู เป็นจำพวกที่มีปัญญามากรองลงมา สามารถบรรลุธรรมได้เมื่อได้รับฟังคำขยายความ
เนยยะ เป็นจำพวกที่มีปัญญารองกว่า ๒ จำพวกต้น สามารถบรรลุธรรมได้เมื่อได้รับฟังคำอธิบาย
ปทปรมะ เป็นจำพวกที่มีปัญญารองกว่า ๓ จำพวกที่กล่าวแล้ว แต่มีปัญญามากกว่าปุถุชนธรรมดา
อย่างเราๆ ท่านๆ สามารถบรรลุธรรมได้ในชาติต่อไป

หากแต่เมื่อยกบุคคลชั้นสูงทั้ง ๔ จำพวกไว้ แล้วนำเรื่องบุคคล ๔ จำพวกมากล่าวในระดับสามัญ
ที่จับต้องได้ดังเช่นยุคสมัยปัจจุบัน ก็อาจปรับเกณฑ์ลงเป็นว่า

อุคฆฏิตัญญู คือ มนุษย์จำพวกที่มีปัญญามากที่สุด สามารถเรียนรู้ได้เร็ว เข้าใจเรื่องได้ทันทีที่ได้
ฟังเพียงหัวข้อ

วิปจิตัญญู คือ มนุษย์จำพวกที่มีปัญญามากรองลงมา เรียนรู้ปานกลาง เข้าใจเรื่องได้เมื่อได้รับฟัง
คำขยายความ

เนยยะ คือ มนุษย์จำพวกที่มีปัญญารองกว่า ๒ จำพวกต้น เรียนรู้ช้า เข้าใจเรื่องได้ต่อเมื่อได้รับ
ฟังคำอธิบาย

ปทปรมะ คือ มนุษย์จำพวกที่มีปัญญาน้อย อธิบายให้เข้าใจได้ยาก

ก็อาจจะพอใช้ได้ แต่ต้องไม่ลืมความหมายเดิมแท้

บทสรุป

ดอกบัว ๓ เหล่ามีปรากฏในพระไตรปิฎก ๗ เล่ม คือ เล่มที่ ๔, ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๕, ๒๙ และ ๓๐ ดอกบัว ๔ เหล่ามีปรากฏในอรรถกถาและฎีกาหลายเล่ม บุคคล ๔ จำพวกมีปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๑ อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต และพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ พระอภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ และมีปรากฏในอรรถกถา ๓ เล่ม คือ อรรถกถาที่ฆนิกาย มหาวรรค อรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ อรรถกถาสังยุตตนิกาเย สคาถวรรค ปรากฏในฎีกา ๒ เล่ม คือ สารัตถทีปนีฎีกา และวชิรพุทธิฎีกา ในแง่ ความหมายของบุคคล ๔ จำพวกนั้น หมายถึงบุคคลระดับสูงในสังคมมนุษย์ เป็นผู้มีปัญญามาก ตามลำดับ กล่าวคือ ๑) อุกขมฤตัญญู พวกที่มีปัญญามากที่สุด ๒) วิปจิตัญญู พวกที่มีปัญญารองลงมา ๓) เนยยะ พวกที่มีปัญญารองกว่า ๒ จำพวกต้น และ ๔) ปทปรมะ พวกที่มีปัญญารองกว่า ๓ จำพวกที่กล่าวแล้ว แต่มีปัญญามากกว่าปุถุชนธรรมดาอย่างเราๆ ท่านๆ สามารถบรรลุธรรมได้ในชาติต่อไป แต่หากกล่าวในบริบทสามัญชน อาจปรับเกณฑ์ลงเป็นอย่างที่เราเข้าใจกันว่า ๑) อุกขมฤตัญญู มนุษย์จำพวกที่มีปัญญามาก เรียนรู้ได้เร็ว ๒) วิปจิตัญญู มนุษย์จำพวกที่มีปัญญารองลงมา เรียนรู้ปานกลาง ๓) เนยยะ มนุษย์จำพวกที่มีปัญญารองกว่า ๒ จำพวกต้น เรียนรู้ช้า และ ๔) ปทปรมะ มนุษย์จำพวกที่มีปัญญาน้อย ไม่สามารถอธิบายให้เข้าใจได้ ก็น่าจะพอใช้ได้ แต่ต้องไม่ลืมความหมายเดิมแท้

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๔, ๑๐,

๑๒, ๑๓, ๑๕, ๒๑, ๒๙, ๓๐ และ ๓๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๔, ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๕, ๒๑, ๒๙, ๓๐ และ ๓๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิบูลญาณ, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิบูลญาณ, ๒๕๓๖-๒๕๕๗.

ภาพกิจกรรมสัมมนาพุทธศาสน์บัณฑิต ๔ ภาค